

Ганна Спіцина,

доктор юридичних наук,

професор кафедри державно-правових

дисциплін та міжнародного права

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди

УДК 342.7

Особливості правового регулювання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні

Поступовий рух України в бік вступу до Європейського Союзу змушує нашу державу звернути увагу на регулювання усіх ключових сфер суспільного життя в частині їх притосовування до відповідних стандартів, що існують в цьому економічному та політичному об'єднанні європейських країн. Стосується зазначене і забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яке на жаль в Україні на цей час не можна назвати достатньо ефективним. Слід погодитись з І. П. Жигалкіним, який зазначає, що гарантування рівності для всіх громадян є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови правової держави. Однак тільки в умовах верховенства права, коли реально забезпечуються не тільки рівні права, але й рівні можливості їх реалізації різноманітними організаційно-правовими засобами, стверджується принцип рівності усіх громадян [1, с. 193]. Права жінок є складовою

частиною універсальних прав людини, тому створення спеціальних засобів їх захисту в демократичному суспільстві є актуальною міжнародно-правовою проблемою ХХІ сторіччя. Для цього кожне суспільство має дійти до сучасного розуміння прав жінок, розробити концепцію подолання стереотипів щодо них та створити необхідні механізми забезпечення принципу гендерної рівності як на міжнародному так і на національному рівні [2, с. 162].

Україна, обравши демократичний шлях розвитку, спрямовує свою законодавчу діяльність на встановлення рівних гендерних відносин в усіх сферах суспільного життя. Загальні принципи гендерного розвитку в Україні визначено у Конституції України, яка гарантує рівні права та можливості для чоловіків і жінок, рівність їх перед законом [3, с. 16]. Так, відповідно до ст.ст. 21-24 Конституції України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Кож-

на людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками статі. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Наведені положення Конституції України знаходять своє подальше розкриття в першу чергу на рівні двох спеціальних законодавчих актів – Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Так, ст. 6 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначає, що відповідно до Конституції України, загально визнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України всі особи незалежно від їх певних ознак мають рівні права і свободи, а також рівні можливості для їх реалізації. Форми дискримінації з боку державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного та приватного права, а також фізичних осіб забороняються. Дія Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», відповідно до його статті 4, поширюється на такі сфери суспільних відносин як: гро-

мадсько-політична діяльність; державна служба та служба в органах місцевого самоврядування; правосуддя; трудові відносини, у тому числі застосування роботодавцем принципу розумного пристосування; охорона здоров'я; освіта; соціальний захист; житлові відносини; доступ до товарів і послуг; інші сфери суспільних відносин.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» дискримінація за ознакою статі забороняється. Статтею 3 зазначеного Закону визначено, що державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі. Крім того, згідно ч. 2 ст. 2 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

Серед таких міжнародних актів, присвячених забезпеченню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, хотілось би навести: (а) Загальну декларацію прав людини, стаття 2 якої проголошує, що кожна людина

повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища; (б) Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), відповідно до ст. 2 якої, держави-сторони засуджують дискримінацію щодо жінок в усіх їх формах, погоджуються негайно всіма відповідними заходами здійснювати політику ліквідації дискримінації щодо жінок і з цією метою зобов'язуються включити принцип рівноправності чоловіків і жінок у свої національні конституції або інше відповідне законодавство, якщо цього ще не було зроблено, та забезпечити за допомогою закону й інших відповідних заходів практичне здійснення цього принципу; (в) конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці (наприклад, Конвенція МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100, Конвенція МОП про дискримінацію в галузі праці та занять № 111, Конвенція МОП про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156) та інші.

Наведені вище норми вказують на існування в Україні достатньо потужної правової основи, що стосується регулювання питань рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також недопущення дискримінації за ознакою статі. Однак, незважаючи на наведену обставину, реалізацію положень цих норм на практиці не можна вважати достатньо ефективною, що викликано рядом факторів, серед яких ключовими слід виділити наступні:

1. Відсутність єдиної та чітко збалансованої нормативно-правової бази, присвяченої питанням гендерної рівності та запобігання дискримінації за ознакою статі.

Наприклад, 07 грудня 2017 року Законом України «Про запобігання

та протидію домашньому насильству» були внесені комплексні зміни до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Слід зазначити, що наведені зміни в певній мірі є неузгодженими з загальною метою цього закону – досягненням паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Так, згідно ст. 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок. Тобто, можна побачити, що законодавчий акт, який повинен сприяти досягненню рівності можливостей осіб обох статей, фактично обмежує доступ до таких можливостей для чоловіків. Крім того, наведеними змінами до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» було додано багато положень, що фактично є аналогічними за своїм змістом спеціальному Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (наприклад, в частині визначення термінів та заходів із запобігання насильству). Таке дублювання норм, без сумніву, робить Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» перевантаженим нормами, важким для сприйняття, а тому менш ефективним для застосування.

Іншим прикладом слід навести відсутність на нормативному рівні визначення принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, незважаючи на те, що він має досить широке застосування у національному законодавстві. Так, відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі, у разі встановлення невідповідності норматив-

но-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків висновок гендерно-правової експертизи надсилається до органу, який прийняв такий нормативно-правовий акт. У свою чергу, за відсутності нормативного закріплення визначення наведеного принципу, посадові особи, що проводять гендерно-правову експертизу, можуть неоднаково, або навіть помилково, трактувати його зміст, що знижує ефективність результатів зазначеної експертизи.

2. Широке коло суб'єктів, що наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», до таких суб'єктів відносяться: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; громадські об'єднання. Крім того, відповідно до п. 1 Положення про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 390, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики є уповноваженою Кабінетом Міністрів України посадовою особою, на яку покладено функцію з організації здійснення Кабінетом Міністрів України повноважень у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства.

Серед наведених вище суб'єктів окремо хотілось би зосередити увагу на: (а) Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини; (б)

спеціально уповноваженому центральному органі виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яким відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 423 є Міністерство соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики) та (в) Урядовому уповноваженому з питань гендерної політики (далі – Урядовий уповноважений).

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Уповноважений має право здійснювати контроль за забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Згідно ст. 9 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: у рамках здійснення контролю за додержанням прав та свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; розглядає звернення про випадки дискримінації за ознакою статі та насильства за ознакою статі; у щорічній доповіді висвітлює питання дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та насильства за ознакою статі.

Відповідно до пп. 83-92 п. 4 Положення про Міністерство соціальної політики України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 423, Мінсоцполітики відповідно до покладених на нього завдань: розробляє заходи, спрямовані на забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства; узагальнює виконання державних програм з питань гендерної рівності; здійснює в межах повноважень, передбачених законом, контроль за дотриманням гендерної рівності під час вирішення кадрових питань у центральних і місцевих органах виконавчої влади; організовує навчання державних службовців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; здій-

снює разом з іншими центральними органами виконавчої влади підготовку науково обґрунтованих пропозицій щодо забезпечення гендерної рівності; проводить моніторинг та узагальнює результати забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у різних сферах життя суспільства; веде облік випадків дискримінації за ознакою статі, узагальнює інформацію про такі випадки і вносить пропозиції щодо їх усунення та ін.

Основними завданнями Урядового уповноваженого, відповідно до п. 4 Положення про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 390, є: сприяння забезпеченню реалізації єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства; участь відповідно до компетенції у координації роботи міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; проведення моніторингу щодо врахування Кабінетом Міністрів України принципу гендерної рівності під час прийняття нормативно-правових актів; участь у здійсненні Прем'єр-міністром України представництва Кабінету Міністрів України у міжнародних зустрічах і форумах, у тому числі з Комісією ООН із статусу жінок, Радою безпеки ООН на сесіях з порядку денного «Жінки, мир, безпека», Ради Європи, ОБСЄ тощо; співпраця та взаємодія з громадянським суспільством з питань щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства.

Таким чином, можна зробити висновок, що наведені вище суб'єкти наділені широким спектром повноважень, пов'язаних з забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні, а також боротьбою з дискримінацією за ознакою статі. Але за своїм змістом зазначені

повноваження є достатньо схожими (або, навіть, дублюючими один одне) та, в певній мірі, декларативними. Як підтвердження останнього висновку слід назвати той факт, що вказані суб'єкти не наділені правом проведення перевірок дотримання законодавства, присвяченого питанням гендерної рівності та недопущення дискримінації за ознакою статі.

3. Відсутність реальних механізмів притягнення до відповідальності за порушення законодавства у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Незважаючи на те, що Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» містить розділ VI, присвячений відповідальності за порушення законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» закріплений розділ III, який має назву «Відповідальність за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації», реальні дієві механізми притягнення порушників зазначених законодавчих актів до кримінальної, адміністративної та цивільної відповідальності не передбачені.

Крім того, наведеними законами не встановлена можливість притягнення їх порушників до дисциплінарної відповідальності. Хоча зазначений вид відповідальності є набагато простішим в застосуванні, а тому і більш дієвим. Дуже часто саме працівники та службовці в своїй діяльності можуть допускати прояви дискримінації або насильства за ознакою статі. А отже, запровадження інституту дисциплінарної відповідальності за порушення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дозволить посилити ефективність реалізації їх норм та сприятиме подальшому розвитку гендерно-правової культури в нашій країні.

Таким чином, незважаючи на те, що в Україні існує досить розгалужена нормативно-правова база, присвячена питанням забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також визначене достатньо широке коло суб'єктів, наділених повноваженнями у зазначеній сфері, на практиці саме ці два фактори негативно позначаються на ефективності реалізації питань гендерної рівності в нашій державі. Подолання наведеної проблематики вбачається можливим шляхом: (1) розроблення спеціального законодавчого акту, який би узагальнював правове регулювання та комплексно вирішував питання, що виникають під час забезпе-

чення дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; (2) запровадження єдиного органу у сфері гендерної рівності та недопущення дискримінації за ознакою статі, уповноваженого у тому числі на проведення перевірок та вжиття відповідних заходів щодо порушників; (3) внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кодексу законів про працю України в частині закріплення кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Список використаних джерел

1. *Жигалкін І. П.* Заборона дискримінації у сфері праці як принцип трудового права. Актуальні проблеми права: теорія і практика // *Topical issues of law* : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, МОН України, Ін-т юриспруденції та міжнар. права. Луганськ, 2013. № 26. С. 193-198.
2. *Гончарова Ю. А.* Роль та місце принципу гендерної рівності в сучасному міжнародному праві: дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2017. 200 с.
3. *Ковальова О. В.* Вплив гендерних стереотипів на реалізацію гендерної політики в Україні. *Адміністративне право і процес.* 2013. № 2(4). С. 16-22.

Спицина Г. О. Особливості правового регулювання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні

У статті розглянуті ключові питання, що стосуються забезпечення гендерної рівності в Україні. Аргументовано, що негативний вплив на правове регулювання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні здійснюють: (1) відсутність єдиної та чітко збалансованої нормативно-правової бази; (2) широке коло суб'єктів, що наділені повноваженнями у сфері забезпечення гендерної рівності; (3) відсутність реальних механізмів притягнення до відповідальності.

Ключові слова: гендерна рівність, дискримінація за ознакою статі, права людини, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики.

Спицына А.А. Особенности правового регулирования обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин в Украине

В статье рассмотрены ключевые вопросы, касающиеся обеспечения гендерного равенства в Украине. Аргументировано, что негативное влияние на правовое регулирование обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин в Украине оказывают: (1) отсутствие единой и четко сбалансированной нормативно-правовой базы; (2)

широкий круг суб'єктів, которые наделены полномочиями в сфере гендерного равенства; (3) отсутствие реальных механизмов привлечения к ответственности.

Ключевые слова: гендерное равенство, дискриминация по признаку пола, права человека, Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека, Правительство Украины по вопросам гендерной политики.

Spitsyna H. Special aspects of legal regulation of ensuring equal rights and opportunities for women and men in Ukraine

The article deals with the key issues concerning the legal regulation of gender equality in Ukraine. It is argued that the negative influence on the legal regulation of ensuring equal rights and opportunities for women and men in Ukraine is associated with: (1) the lack of a unified and well-balanced legal and regulatory framework; (2) wide range of subjects that are empowered in the sphere of ensuring the gender equality; (3) lack of real responsibility for violation of legislation.

Key words: gender equality, gender-based discrimination, human rights, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Government Commissioner for Gender Policy.